

BENGT WESTERBERG:

Inflationens orsaker

Det finns (om vi bortser från effekterna av växelkursjusteringar), enligt min mening, i grunden två orsaker till den svenska inflationen: den internationella inflationen och lönekostnadsökningarna.

Under lång tid har den svenska inflationstakten varit i stort sett densamma som den internationella. Avvikelserna, som sett över en längre period i stort sett tagit ut varandra, tycks till stor del kunna förklaras av variationer i det relativa efterfrågetrycket i Sverige. När vi har fört en expansiv politik har den svenska inflationstakten varit relativt högre och vice versa.

De två senaste åren avviker påtagligt från den tidigare utvecklingen. Prisstegringarna i Sverige har under dessa år varit betydligt snabbare än i omvärlden. Detta måste huvudsakligen föras tillbaka på den högre svenska löneökningstakten. Förklaringarna till denna är i sin tur flera.

En är med stor sannolikhet den sk ackommodationspolitik som de svenska regeringarna fört. Effekterna av de höga lönekostnadsökningarna har tagits om hand genom sysselsättningspolitiska åtgärder och genom återkommande devalveringar. Samtidigt har löntagarna genom olika indexklausuler garderat sig mot inflationens verkningar.

En annan är de höga och ständigt höjda skatterna. Löntagarna försöker rimligen kompensera sig för de skattehöjningar som direkt drabbar dem. Höga marginalskatter driver upp de nominella lönekraven. Höjda arbetsgivaravgifter räknas i praktiken inte av, eller i varje fall bara till en mindre del, i avtalsför-

handlingarna utan övervältras på priserna.

En tredje faktor av betydelse är troligen konkurrensen mellan löntagarorganisationerna.

Som en fjärde faktor till sist kan nämnas inflationsförväntningarna. Löneanspråken anpassas till de förväntningar om inflationen som finns. Ingen regering har lyckats bryta dessa förväntningar. En viktig förklaring till utfallet i 1984 års avtal var säkert att löntagarorganisationerna inte trodde på regeringens 4%-mål. Det räcker inte att uttala allmänna önskemål om den ekonomiska politiken – det krävs åtgärder som underbygger målen. För att göra 4%-målet trovärdigt skulle regeringen ha behövt föra en stramare budgetpolitik under 1984 baserad på betydligt större utgiftsnedskärningar än vad som faktiskt gjordes.

För att bryta inflationsförväntningarna krävs en omläggning av politiken med bl a följande inslag:

”raka rör” mellan parternas förhandlingsbord och kostnaderna för arbetslösheten, tex genom högre egenavgifter till arbetslöshetsförsäkringen som också bör kunna finansiera andra utgifter än arbetslöshetsunderstöd, stopp för försök att höja skattetrycket och sänkning av marginalskatterna (utöver vad 1982 års skattereform innebär),

minskat budgetunderskott genom minskade offentliga utgifter – vissa svåra politiska beslut behövs för att visa att det är allvar, ett fastare uppträdande från staten som arbetsgivarpart.

ROLF ENGLUND:

Strategi för trovärdighet

En kommande borgerlig regering måste ha en klart uttänkt strategi för den ekonomiska politiken. Några av de avvägningar som måste göras diskuteras i denna artikel.

Tidsandan talar för borgerlig valseger. Risken förefaller emellertid finnas för att även den borgerliga regeringsperioden blir vad Patrik Engellau och Carl-Johan Westholm i sin bok ("Vägval – fyra Sverigebilder", Timbro) har kallat dekadens i ytterligare tre år.

Ännu en misslyckad borgerlig regeringsperiod vore förödande för väljarnas tilltro inte bara till de borgerliga partierna utan även för deras tilltro till politikernas förmåga överhuvudtaget. För att undvika ett misslyckande är det viktigt att en kommande borgerlig regering har en klart uttänkt strategi för den ekonomiska politiken.

Några av de avvägningar som måste göras när man gör upp en sådan skall diskuteras i denna artikel.

Inflationens orsaker

I detta och tidigare nummer av SvT (Lars Tobisson i nr 9/84, Hugo Hegeland i nr 2/85 samt i detta nummer folkpartiledaren Bengt Westerberg, TCO-ekonomen Roland Spånt, SAF-ekonomen Bo E Carlsson och Industriförbundets Per-Martin Meyerson) har vi bett ett antal ledande politiker och ekonomer att ge sin förklaring till inflationens orsaker.

Det har vi gjort därför att vi tror att synen på inflationens orsaker är av avgörande betydelse för om recepten mot inflationen kommer att vara de rätta och därför att framgång i inflationsbekämpningen är en avgörande faktor för den ekonomiska politikens framgång eller misslyckande.

Som framgår av artiklarna har monetarismen ännu inte vunnit något betydande insteg i vårt land.

Civilekonom Rolf Englund ingår i Svensk Tidskrifts redaktion.

Man kan också notera att trots upprepade påstötningar har vare sig LO-ekonomen Claes-Erik Odhner eller hans blivande efterträdare Per-Olof Edin förmått prestera något papper. Detta är anmärkningsvärt. LO har således inte något dokument att plocka fram av vilket man kan utläsa vad LO tror att inflationen beror på.

Man kan dock förstå om vare sig Odhner eller Edin kände sig särskilt trakterade av att som sin och LOs uppfattning framföra vad LO-Tidningen nyligen (nr 50/1984) skrivit om inflationens orsaker:

”En snabbinkallad inflationskommission skulle vrida uppmärksamheten mot det som faktiskt betingar inflationen; prisbildningen på de alltmer monopoliserade varumarknaderna. Nu är nästan allt intresse fokuserat på lönerna.”

Går det att lägga om kurs?

Skälet till det blir svårt för en kommande borgerlig regering att lägga om kursen kan vara att inte tillräckligt många av väljarna på valdagen 1985 kommer att vara övertygade om att socialdemokraterna och Feldt verkligen har försökt, och verkligen har misslyckats, med sin modell.

Om vi tittar på Danmark och England ser vi där att man i varierande men hög grad har försökt och delvis lyckats att lägga om kursen. Kanske orsaken till att Thatcher och Schlüter har lyckats med det mer står att finna hos deras företrädare – Callaghan och Jørgensen – än hos Thatcher och Schlüter.

Den djupa men enkla tanken skulle

vara att en regering får “mandate for change” först när deras företrädares politik har blivit djupt misskrediterad i väljarnas ögon.

Med det synsättet var det inte konstigt att perioden 1976–1982 blev som den blev.

Ju större insikten bland väljarna blir att socialdemokraterna – och också den socialdemokratiska modellen – har misslyckats, desto större blir en sannolik borgerlig regerings handlingsutrymme.

Sett på lite längre sikt är det således desto bättre ju tydligare det står klart för väljarna före valdagen att regeringen Palmes politik har prövats och misslyckats.

Finansminister Kjell-Olof Feldts dumdristiga försök att få ned inflationstakten genom att sätta upp mål för den till 4 respektive 3 procent för 1984 och 1985 kan därigenom på sikt visa sig vara det bästa som Feldt har gjort för nationen.

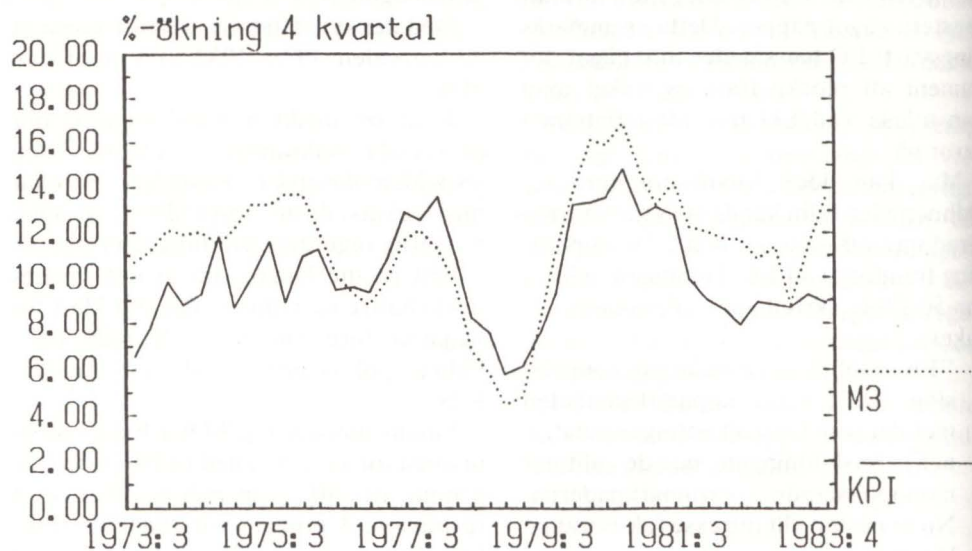
Varför misslyckades Feldt?

Kjell-Olof Feldts inflationspolitik är på väg mot ett fullständigt misslyckande. Under 1984 blev inflationen inte 4 procent utan mer än det dubbla. Det finns goda skäl att anta att inflationen under 1985 inte kommer att bli 3 procent, som målet var, utan det dubbla eller det tredubbla.

Det finns ingen anledning att hemfalla åt skadeglädje över detta förhållande. Det finns istället all anledning att ställa några seriösa frågor. För målet, att radikalt och bestående sänka inflationstakten, är av avgörande betydelse för att återställa en stabil ekonomi med växande välfärd.

Diagram 1

PENNINGMÄNGD (M3) & INFLATION (KPI) Penningmängden förskjuten 7 kvartal

Den första fråga som inställer sig är om Kjell-Olof Feldt och regeringen verkligen trodde att det skulle vara möjligt att få ned inflationen, genom att prata om den, till om inte 4 och 3 procent, så kanske till 6 och 5 procent?

Svaret måste bli att de trodde det; i vart fall måste de ha trott att chansen att lyckas var så stor att den var värd att ta – även om ett misslyckande skulle bli nesligt.

Kjell-Olof Feldt är ingalunda dum eller tekniskt klumpig. Att han kunnat ta så grundligt miste om inflationen måste således bero på att han haft en felaktig teori som utgångspunkt för sin inflationsbekämpning.

Kjell-Olof Feldt har trott att inflatio-

nen beror på att arbetsmarknadens parter ingår inflationsdrivande löneavtal och att hrr Rosengren, Malm och Ljunggren med viljekraft kan stoppa inflationen. Problemet var att övertyga dem om att skriva under ett lägre avtal; sedan skulle Feldt vifta med papperet och förklara att papperet betydde fasta priser i vår tid.

Denna Feldts strategi har nu misslyckats.

Det nyligen införda prisstoppet är ett bevis på detta. Feldt tror inte själv på prisstopp. På Nationalekonomiska Föreningens möte om årets finansplan sade Feldt om prisstopp att "med det lurar vi väl inte så många nu längre".

I detta har han säkert rätt.

Vare sig man gillar det eller ej

Med all respekt för att nationalekonomerna världen över är oense om hur inflationen bäst skall bekämpas förefaller det dock finnas en växande konsensus om att en sänkning av penningmängdens ökningstakt är en nödvändig om också kanske inte tillräcklig förutsättning för att få ner inflationen.

Penningmängden (hur den nu skall mätas) har i Sverige de senaste åren ökat med 10–15 procent per år. Även om man kan diskutera vilket penningmängdsmått som är det riktiga tvingas man konstatera att ökningstakten inte är ungefär 3 procent utan ungefär 13 procent.

Själv skådade jag slutgiltigt det monetaristiska ljuset i samband med att jag arbetade fram diagrammet över sambandet mellan inflationen i Sverige och förändringen i penningmängden *sju kvartal tidigare*; (se diagram 1). Andra förklaringar till inflationen förefaller mig därefter svåra att acceptera.

Om det är (i verkligheten, vare sig man tycker om det eller inte) som de monetaristiska nationalekonomerna tror kommer inflationen därför inte att bli ungefär 3 procent vare sig 1985 eller 1986; förmodligen inte heller 1987.

Detta måste en kommande regering ha i åtanke när den lägger upp sin strategi för hur det svenska kostnadsläget skall kunna bibehållas på en nivå som gör det möjligt att öka exporten och hålla sysselsättningen uppe under de närmaste åren, samtidigt som sysselsättningen i den offentliga sektorn knappast skall ökas alls. De år då vi av allt att döma också kommer att möta en nedåtgående världskonjunktur samtidigt som pris- och löneut-

vecklingen i Sverige går ungefär dubbelt så snabbt som i vår omvärld.

De första varningarna om att Sverige redan är på väg mot sin nästa devalvering har redan kommit. Det är inte självklart att, eller hur, en sådan utveckling skall kunna mötas med andra medel.

Förhandlingar om luft?

Det sägs ofta att avtalsparterna förhandlar om luften i lönekuvertet. Är detta verkligen helt sant? Om det vore sant skulle det väl inte ha visat sig vara så svårt – för att inte säga omöjligt – att förmå parterna att ingå sk återhållsamma löneavtal?

Den växande skaran av monetaristiskt inriktade nationalekonomer hävdar att det är regeringens sedelpressar som med ungefär två års eftersläpning bestämmer inflationstakten.

Att politikerna gärna låter sedelpressarna rulla förklarar Public Choice-ekonomerna med att det för politikerna är mer givande att votera igenom förmåner för sina väljare än besparingar och höjda skatter som drabbar väljarna.

Vad skulle monetaristernas synsätt betyda för ansvarsfördelningen mellan regering/riksdag och arbetsmarknadens parter? Om inflationen ett år, som monetaristerna tror, av sedelpressarnas hastighet skulle vara given att bli 10 procent. Då skulle den inflationen vara regeringens ansvar.

Sedan skulle det vara upp till avtalsparterna – i den utsträckning de har inflytande över löneutvecklingen i de faktiskt existerande företagen – att bestämma om lönerna skall stiga med 9 eller med 11 %, vilket har betydelse för reallön, konkurrenskraft och sysselsättning.

Den nya inflationsteorin

Under 1960- och 70-talen har nationalekonomerna utvecklat en modern form av kvantitets- eller penningmängdsteorin. En rad studier har visat på signifikanta samband mellan penningmängd, prisnivå, nominell nationalinkomst och nominell räntenivå.

Kvantitets- eller penningmängdsteorin är emellertid inte alls ny, något som Huge Hegeland pekade på i sin artikel i SvT 2/85. Bo Axell, en av vårt lands mest begåvade yngre nationalekonomer, verksam vid Industrins Utredningsinstitut, IUI, har i en aktuell skrift från IUI dragit en lans för penningmängden som förklaringen till inflationen och därvid hänvisat till vad Knut Wicksell, då an-

sedd som inte bara framstående utan också som tämligen radikal, skrev om inflationen redan 1906. Ett utdrag ur Wicksells föreläsning återges här.

Den moderna kvantitetsteorin ser, som SNS-ekonomerna skrev i sin rapport 1985, kraftiga fluktuationer i penningmängden (som regel orsakade av den ekonomiska politiken) som en väsentlig orsak till större konjunkturkriser samt till inflation och deflation.

Av detta följer rekommendationen att penningpolitiken bör vara inriktad på att åstadkomma en konstant och låg tillväxt i penningmängden i syfte att skapa prisstabilitet och undvika att den ekonomiska politiken blir destabiliserande.

”Om möjligt än mera ovetenskapligt än det marxistiska och därmed besläktade åskådningssätt, är emellertid den uppfattning i dessa frågor, som nu för tiden så allmänt gör sig gällande, även från författares sida, som göra anspråk på sträng vetenskaplighet.

Produktionskostnadsteorin sätter åtminstone, ehuru alltför ensidigt, orsaken till penningvärdets förändringar i någonting, som rör penningen själv; men i moderna resonemang över de allmänna varuprisen uppfattas penningen icke sällan såsom ett slags formlös, oändligt elastisk eller plastisk massa, som utan motstånd anpassar sig till vilken prisnivå som helst och således förhåller sig fullkomligt passiv gentemot prisbildningen, vilken å sin sida skulle regleras av omständigheter, som endast angå varorna själva . . .

Inträffar ett allmänt och ihållande prisfall, såsom under 1800-talets tre sista årtionden före mitten av 1890-talet, åtminstone i fråga om världspriset, var fallet, så anser man detta tillräckligt förklarat genom hänvisning till produktionsteknikens och samfärdsmedlens uppsving: varorna produceras billigare, säger man, och de fraktas billigare, därför bli de billigare.

Inträffar tvärtom, såsom under de senaste åren före kriget, en prisstegring, så är det det ökade välståndet och företagsamhetslusten, som åstadkommit en ökad efterfrågan efter varor, såvida man icke rent av tar sin tillflykt till kartellers och ringars förmenta uppskrivande av prisen, mellanhanders vinstbegär, fackföreningarnas uppskrivning av arbetslönerna osv. . . .

Kvantitetsteoriens (och även produktionskostnadsteoriens) många skenbara motsägelser mot verklighetens vittnesbörd ha i de flestas ögon helt och hållet diskrediterat denna lära; man söker efter någon annan förklaring och griper den närmast till hands liggande.

Men i själva verket har man icke förklarat någonting, resonemanget innebär en otillåten generalisation: satser, som ha sin betydelse endast och allenast när det är fråga om de *relativa* varuprisen, överflyttar man utan vidare till ett område, där de icke längre ha någon mening, nämligen på varornas absoluta pris, uttryckt i penningar.

Ur: Knut Wicksell: Föreläsningar, del II, 1906
1966, sid 172–173

Allt hänger på trovärdigheten

Den svenska allmänhetens inflationsförväntningar bestäms i första hand av hur allmänheten uppfattar den historiska inflationsutvecklingen.

Vid en övergång från den nuvarande utvecklingen med hög inflation och höga inflationsförväntningar till ett läge med låg inflation måste, som SNS-ekonomerna påpekat, inflationsförväntningarna pressas ned. Ju snabbare och djupare förväntningarna sjunker i samband med politikbytet, desto lägre blir kostnaden för övergången i form av temporärt högre arbetslöshet.

Den centrala förutsättningen för att en prisstabiliseringsnorm skall introduceras framgångsrikt och förbli stabil över tiden är att den uppfattas som trovärdig.

Trovärdigheten bygger på flera faktorer. SNS-ekonomerna har formulerat det på följande sätt:

För det första bör allmänheten uppfatta den nya regimen som önskvärd, det vill säga överlägsen den gamla regimen.

För det andra bör allmänheten uppfatta målet för den nya normen som realistiskt, det vill säga tro att prisstabilisering över huvud taget ligger inom möjligheternas gräns för ekonomisk politik.

För det tredje bör allmänheten vara övertygad om att regeringen framgångsrikt klarar övergången till lägre inflation utan att återfalla till en expansionistisk politik om det politiska stödet försvagas, till exempel på grund av växande arbetslöshet.

För det fjärde bör allmänheten vänta sig att den nuvarande regeringen, såväl som framtida regeringar, följer normen.

En hög trovärdighet reducerer kostnaden för en övergång till en prisstabilise-

ringsnorm.

Är trovärdigheten liten kan utfallet bli att regeringen bedriver en icke-ackommodationspolitik för att dämpa inflationstakten, samtidigt som fackföreningsrörelsen kräver höga nominella lönekrav i tron att regeringen liksom tidigare kommer att föra en ackommodationspolitik eller att fackföreningarnas beteende kan driva fram ackommodation.

Resultatet kan då, som SNS-ekonomerna påpekat, bli hög arbetslöshet och social oro samtidigt som inflationstakten inte visar tecken på någon kraftig nedgång.

Man får i värsta fall en långdragen övergångsfas med stor risk för att regeringen inte finner sig ha det politiska stödet eller modet att klara övergången till en ny stabiliseringspolitisk strategi.

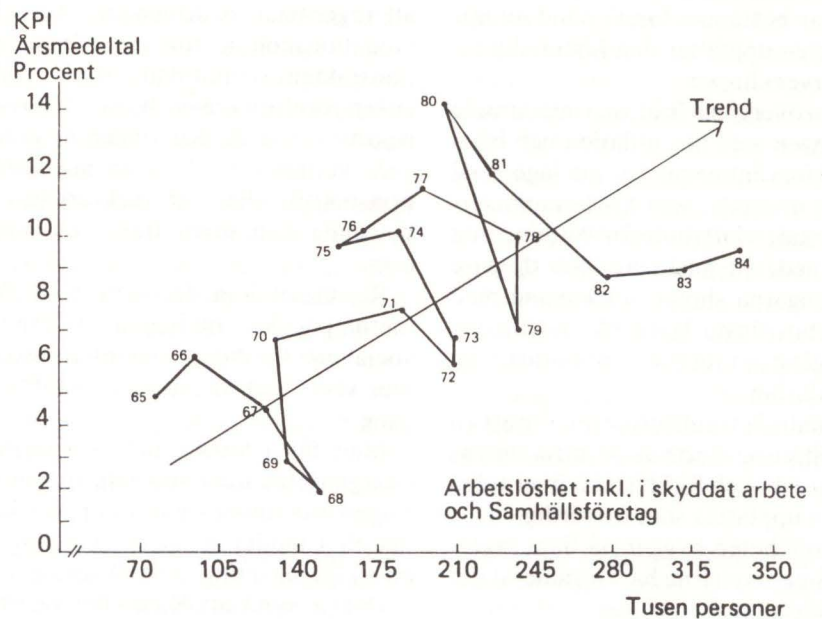
Det är synd att Kjell-Olof Feldt med sina inflationsmål i hög grad har diskrediterat normer i allmänhet och inflationsmål i synnerhet. Det försvårar för senare kommande regeringar att framgångsrikt använda dessa utmärkta instrument.

Felet var att målen var orealistiska; även om medlen hade varit de riktiga. En borgerlig regering borde snarare uppsätta målet prisstabilitet om sex eller nio år; i takt med att underskottet i statsfinanserna bringas ned.

Att bringa ner underskottet är svårt. Feldt har gjort det mesta av vad som göras kan med osthyvel-metoden. Men, som Dagens Nyheter har påpekat, myndigheter är inte ostar och kan inte behandlas som sådana.

För att gå vidare krävs systemförändringar och marknadslösningar. MAS-ekonomerna har i sin rapport förtjänst-

Diagram 2

fullt lämnat ett viktigt bidrag till att lägga grunden för en sådan ny besparingspolitik.

Den hotande spiralen

Att inflationen måste stoppas beror inte främst på kostnadsläget i förhållande till utlandet. Det kan åtminstone temporärt lösas genom devalveringar. Inflationen måste stoppas främst därför att den är skadlig för samhällsmoral och resursallokering. Den måste också stoppas för att förhindra att Sverige dras allt längre upp i en spiral av stigande inflation och stigande arbetslöshet.

Som framgår av diagrammen 2 och 3 kan man se att arbetslösheten och infla-

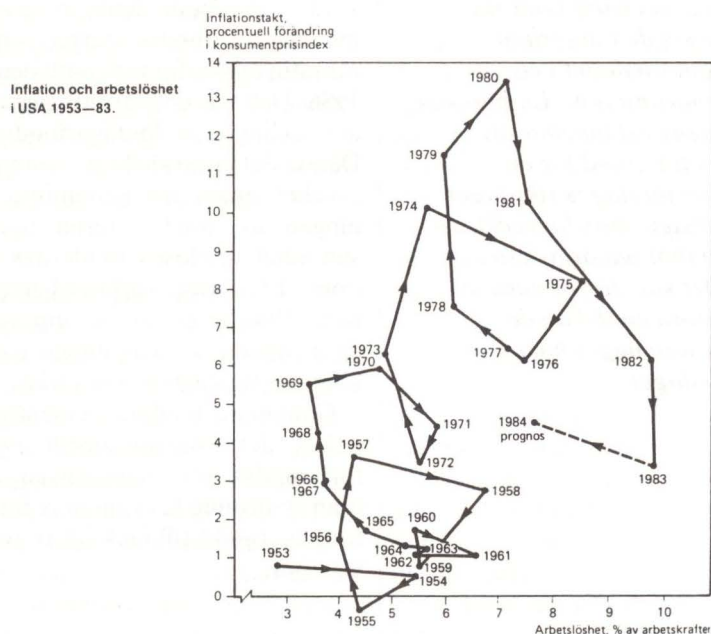
tionen långsiktigt och trendmässigt stiger i USA och i Sverige, liksom för övrigt i större delen av västvärlden i övrigt.

Ingen vet säkert vad förklaringen är. Själv tror jag att den stigande spiralen kan förklaras av att regeringarna är mer benägna att stimulera ekonomin för att "rädda sysselsättningen" än att strama åt för att rädda penningvärdet.

Det kan i sin tur förklaras av att en förändring i penningmängden slår snabbare på produktionen och sysselsättningen än på inflationen. Och på att inflationen har en positiv effekt på sysselsättningen bara så länge den stiger snabbare än vad folk förväntar sig.

Spiralen förefaller dessvärre fortfarande vara i full vridning. I USA och i Sveri-

Diagram 3

ge. Prognosen för USA 1984 ligger precis där den bör ligga i diagrammet. Utfallet för 1985 blir, tror jag, en bit ovanför 1984 i diagrammet.

Denna stigande spiral inger djup oro. Bryts inte spiralen kommer något otrevligt att hända i diagrammets övre högra hörn. Detta måste förhindras. Ju förr detta sker desto mindre blir påfrestningarna för vårt samhälle och människorna.

Mer än tre år

Av många skäl kommer det att ta längre tid än tre år att ta Sverige ur krisen. En första förutsättning för att en borgerlig regering skall klara den uppgiften är att

den gör klart för sig själv och för väljarna, att det kommer att ta minst två, kanske tre, mandatperioder att göra det.

Det skall man säga, både därför att det är sant och därför att man sedan, när oppositionen påpekar att man inte efter tre år har tagit landet ur krisen, skall kunna säga: Nej, det var ju det vi sade, det går inte på tre år.

Det ökar sannolikheten för att regeringen skall orka hålla ut med sin politik tills dess målet är uppnått. Och det ökar sannolikheten för att politiken skall uppfattas som trovärdig; något som i sin tur är en förutsättning för att den skall lyckas.